

הספר 'בשמים ראש'

עמ' 226 ספר זה¹, שהוא כביכול אוסף של תשובות הרא"ש ושל אחרים מבין ראשוני הרבנים, כבר עורר אצל החיד"א ספקות, והוא דחה אותם אך לא פתר את הבעיה: ההתחשבות בדעת הרבנים כבלה את לשונו. אמנם לא ידוע לי שכבר הוכח שייחוסו של הספר לרא"ש בטעות יסודו, כפי שאנו קוראים ב'מלא חפנים'². איגרת שנמצאת בספר הנידון, של ר' ברוך בן שמואל כביכול, הוצגה באחרונה³ כעדות לטענה, שאצל יהודי 'האסכולה התלמודית האשכנזית' פחתה הסלידה מהקראים, במיוחד בעמדתם לגבי קשרי חיתון עם קראי שעבר אל הרבניים. ככל שאמירה זו נטולת יסוד, כן נראית מוצדקת בדיקת המקור שממנו היא נבעה.

כל מי שמכיר את דרכי הכתיבה של רבני אשכנז של התקופה היא [הראשונים], בייחוד בדונם בענייני הלכה, יפתע מן הסגנון החדש, עתיר הפלפול, של "תשובות הרא"ש" שבספר הנידון, סגנון שאינו דן בגופו של הנושא ואף מתרחק ממנו מאוד. מן הראוי לבדוק את התשובה בנושא הגילוח⁴ בצירוף המובאה הבדויה מתוספות נזיר, או תשובה אחרת (יט), הנוגעת לקטע בתפילת שחרית, רוויה מליצות בסגנון של יצחק סטנוב, או את המקום שבו מספר אותו בעל תשובות מפיו של ר' דן, שכביכול הניח תפילין ארמיות.⁵ בעניין הזה המחבר אף מציין מקומות שונים בתלמוד כחשודים, ואף מעיר, שלדעתו מקומות אלה אינם טעונים חקירה ובדיקה כלל. בכל פסקי ההלכה שלו "הרא"ש" הלז מקל: רבנו תם עמ' 227 רצה כביכול לבטל דין יין נסך וחזר בו רק בהתערבות ר' שמשון,⁶ ויש להעיר שדבר זה אינו

* נספח ז – לעמ' 162.

1 [בשמים ראש, מהדורת ברלין תקנ"ג, דפוס צילום, ירושלים תשמ"ד].

2 של א' גייגר, ברלין ת"ר, עמ' 58 [בחלק הגרמני].

3 >על ידי M. Creizenach, Jost, *Geschichte des Judenthums*, vol. 2, p. 426; עוד קודם לכן על ידי 'Beiträge zur Beurtheilung des Talmuds', *Wissenschaftliche Zeitschrift für jüdische Theologie* 3 [1837/2], p. 179; דובש (Dubesch), בית האוצר, עמ' [המשך ההערה חסר, והכוונה לדברי שד"ל בבית האוצר א (1847), דף סד ע"א: 'וידידי היקר והנכבד הר"ר מרדכי דובש נ"י העירני לעין תשובה יקרה בענין הקראים ... הלא היא כתובה בספר בשמים ראש, סימן ר"ך; ועל תשובה זו (בעניין נישואין עם הקראים) עיין גם להלן]; גרץ העיר, Grätz, *Geschichte der Juden*, vol. 11, p. 167: "צונץ, בנספח [ז] של הספר 'ריטוס', כבר מיצה את הנושא; הטענות שיוסט הביא (Jost, *Beilage zu Geschichte des Judenthums*, vol. 3, p. 396 ff.) אין בהן ממש" [גרץ, מהדורת 1900, כךך יא, עמ' 152].

4 בשמים ראש, תשובה יח.

5 בשמים ראש, תשובה כד.

6 בשמים ראש, תשובה לו.

תואם את ספר הישר, סימן תקד.⁷ ר' מאיר מרוטנבורג ביקש לבטל את ספירת העומר;⁸ הוא עצמו, "הרא"ש", שרוי במבוכה רבת, האם יש לברך את ברכת ספירת העומר [בליל שני של פסח] לפני קריאת ההגדה או לאחריה. בחום הוא מגן על אכילת אפונה ואורז בפסח; את ההינזרות מן הקטניות למדו בוודאי מן הקראים שבמונתשון⁹ (Monzon) (!), והנסיעה בשבת מותרת גם היא.¹⁰ בעניין אמירת 'אבינו מלכנו' בשבת¹¹ מובאות בספר תשובות של גאונים ראשונים, שעליהן ר' יהודה הברצלוני, המכיר ומביא בדרך כלל את דעות הראשונים, אינו יודע מאומה.¹² המחבר מכריע נגד רבנו גרשום¹³ אף בלי להזכירו. כנגד זה הוא מזכיר¹⁴ את רבו שמואל, שהיה חסיד גדול – אדם שאין לו זכר בכתביו הוודאיים של הרא"ש. בתשובה מס' רנא מושמעים דברי הטפה על עיקרי האמונה. נאמר עליהם, שהם מתאימים עצמם לרוח הזמן; ואשר לַיְמֵינוּ, הרי החשובים שבהם הם אלה המורים על אפסות האדם, והמסבירים, שכל הנדרש מאתנו הוא לאהוב את האמת והשלום ולהכיר בה' ובפועלו. דברים אלו, ככל שהם נראים יפים, הם הולמים את הסגנון והתאולוגיה של המאה השמונה-עשרה, ולא של המאה הארבע-עשרה.¹⁵

בשאר חלקי הספר בולטים סימני הזיוף אף ביתר שאת. ר' ישעיה בן אבא מרי הוצג לפנינו ארבע פעמים [כבעל חיבורי הלכה];¹⁶ אך כאן כבר נכשל [דוד] קונפורטי,¹⁷ שכן >מחבר בשם זה< לא היה ולא נברא.¹⁸ על הרא"ש נאמר¹⁹ שפסק כביכול פסק הלכה בקיין 1320, וכן²⁰ שאותו פסק נפסל על ידי הרשב"א – אבל האחרון נפטר שנים רבות לפני אותה שנה. אין לדעת מדוע ההערה של אהרן פולד בעניין זה שנמצאת בדפוס פרנקפורט ע"נ מיין של 'שם הגדולים' [לחיד"א] [עמ' רפ] הושמטה מדפוס וילנא.²¹ יעקב בן מכיר מועבר לברצלונה,²² ומוכרז עליו שהוא בן דורו של הרמב"ן. לסיפור המעשה המובא מתוך

- 7 [חלק החידושים, מהדורת שלזינגר, סימן תשו, עמ' 414-415.]
- 8 בשמים ראש, תשובה קכב.
- 9 בשמים ראש, תשובה שמח.
- 10 בשמים ראש, תשובה שעה.
- 11 השווה לעיל, עמ' 42.
- 12 בשמים ראש, תשובה עא.
- 13 השווה ארחות חיים, הלכות ראש השנה, סימן ב, דף צט ע"ג [מהדורת ירושלים, דפים רכ ע"ב – רכא ע"א].
- 14 בשמים ראש, תשובה שמד.
- 15 >אפילו כאשר צ"ה חיות מסתמך עליהם; עיין מבוא התלמוד, פרק כג [מהדורת לעמבערג תרפ"ח, עמ' שכת].<
- 16 בשמים ראש, תשובות צד, קע, קפח, שכה.
- 17 ראה החיד"א, שם הגדולים, חלק ב, עמ' 156 [מערכת ספרים, אות ת, מס' 70].
- 18 >השווה שו"ת הריב"ש, סימנים קצג, ריב, ריג, רסח, ועוד [מהדורת מצגר, כרך א, עמ' רכה, רסז, שנ].<
- 19 בשמים ראש, תשובות יח, יד [כנראה צ"ל יג].
- 20 בשמים ראש, תשובה קצא [כנראה צ"ל קצב].
- 21 ייוסט (*Geschichte des Judenthums*, vol. 3, p. 62) הסב את תשומת הלב לכך [לגבי ההערה של אהרון פולד שהושמטה], ולא התכוון לטשטש את הפרטים ההיסטוריים!
- 22 בשמים ראש, תשובה שא.

המרדכי²³ מוכנסת העיר מגנצא, ומוצמדת לו תשובה בדויה.²⁴ ר' משולם בן קלונימוס נוקט סגנון של אחד ממשתתפי 'המאסף',²⁵ ומסתמך על נוהג של יהוסף הנגיד.²⁶ אותו יהוסף אינו אלא ר' יוסף אבן אלפרוג', שחי לא לפני 1100, ואפשר שאף לאחר מכן, כלומר מאה שנה אחרי ר' משולם.²⁷ ר' ברוך בן שמואל מביא את דברי ר' אברהם בן דוד [ראב"ד],²⁸ שאותו ר' ברוך לא הכיר כלל, וכן הוא אומר על הקראים במה שמוצג כתשובה של ר' ברוך: 'ואין דבר אחד ידוע [בענייני דיני אישות] שאירע ביניהם, הנאסר על פי דת חכמי התלמוד זכרונם לברכה, התנאים והאמוראים ואחריהם כל החכמים עד היום הזה... והעבודה, כי הבדוק יותר ימצא מחלוקת בינינו, זה בכה וזה בכה, ממה שיש בינינו לבין הקראים ... ואמנם בימי חכמינו זכרונם לברכה אמרו: אחיכם אלו בעלי מקרא'.²⁹ דברים כאלה לא כתב שום חכם ידוע סביב שנת 1200.³⁰ בפירוש למסכת אבות שבמחזור ויטרי, המכיל כמעט את כל המקומות שמביא ספר מדרש שמואל [לר' שמואל די אוזידא] מתוך פירוש ר' אפרים, נאמר בפרק א': 'ועמד ענן ירקב שמו אחד מתלמידיו וכתב להם ספר גזרות רעות וחקי און'. פרשן אחר של מסכת אבות מזהיר בפני בעלי המקרא [=הקראים] ההולכים בחושך. אלה הם קולות בני דורו של ר' ברוך; ועוד יש לומר, שאין כל זכר לתשובה ההיא בספר החכמה [ספרו של ר' ברוך, ממנו נותרו רק שרידים] או בכל ספר מספרי ההלכה הרבים של התקופה ההיא. הענוותן חיים יוסף מיכל כתב בספרו ['אור החיים'] הנמצא עדיין [בשנת 1859] בכתב יד, בערך 'אשר': 'וספר "בשמים ראש" הנדפס על שמו, טובה השתיקה עליו מפני כבוד בית אב'.³¹ מרוב אהבת השלום שבו לא הוטרד לא מ-'amicus Plato [sed magis amica veritas]³² ולא מן הכלל 'במקום שיש חילול השם [אין חולקין כבוד לרב]; ואולם שתיתו היא כהרשעת הדין.

23 [בעניין הדוכוס מלותי"ר, הגהות מרדכי בפסקי קדושין, רמז תקסא.]

24 בשמים ראש, תשובות קנט, קס.

25 [כתב עת של תנועת ההשכלה, החל לצאת בשנת 1784.]

26 בשמים ראש, תשובה פא.

27 השווה ספר הקבלה לר' אברהם אבן דאוד, דף מו ע"ב [מהדורת כהן, עמ' 69; וראה בשינויי נוסח לשורה 362].

28 בשמים ראש, תשובה קפד.

29 בשמים ראש, תשובה רכ.

30 <הפוך לחלוטין פוסק ר' שמשון, בתשובה שלו המובאת בשו"ת המבי"ט, חלק א, סימן לח.>

31 [ח' מיכל, אור החיים, מהדורת שזח"ה, ירושלים תשכ"ה, ערך 543 סעיף ה, עמ' 263 (הציטוט המובא על ידי צונץ מופיע בשינוי במהדורה המודפסת); אפשר שצונץ ראה בהמבורג טיוטה של דברי מיכל.]

32 [ידיד הוא אפלטון, אך ידידה גדולה יותר היא האמת.]